

VISIETEKST

ZORGEN VOOR MORGEN

FEMINISTISCHE KIJK OP EEN ZORGZAME SAMENLEVING

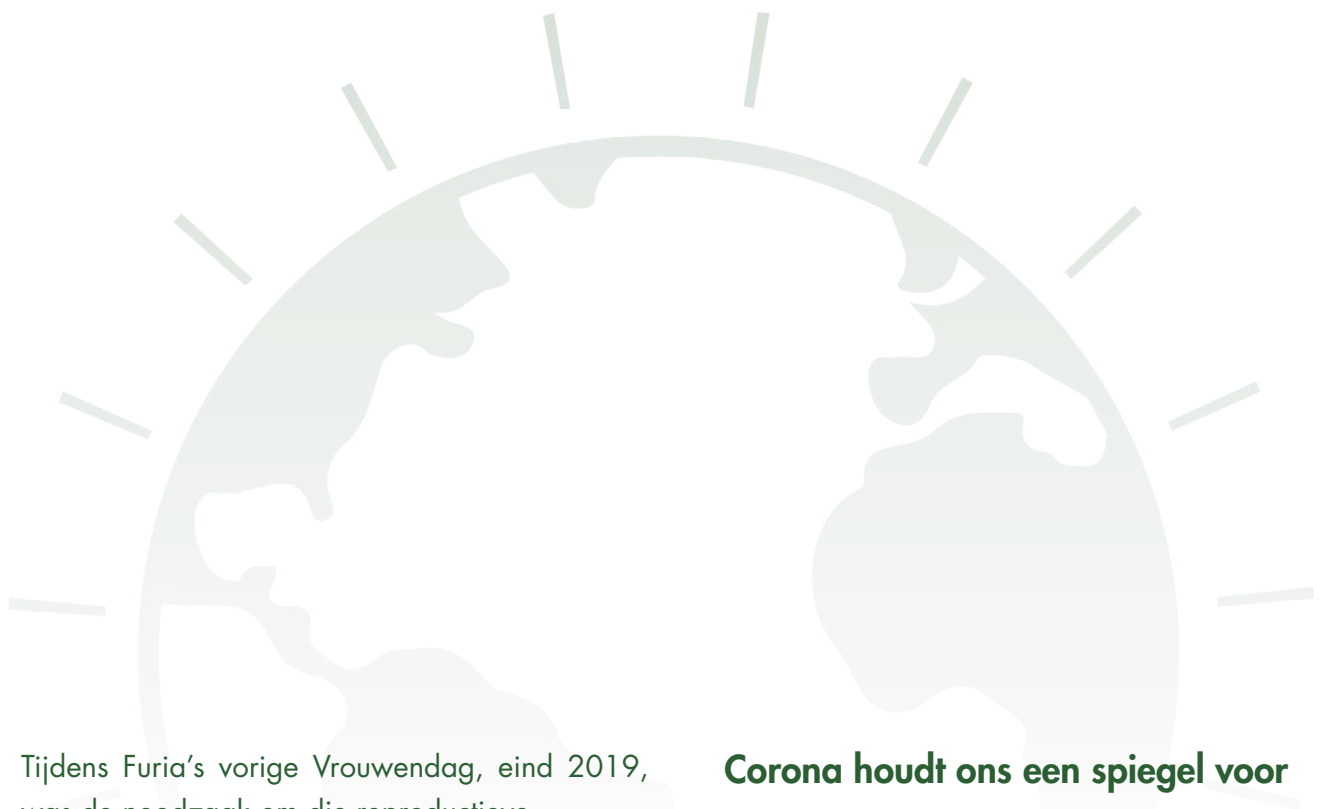
Een woord vooraf

Deze visietekst kwam tot stand tijdens de zomermaanden van 2020. Even leek het erop dat we de ergste maanden van de coronacrisis achter de rug hadden. Al snel bleek het virus terug van nooit weggeweest en een tweede lockdown onvermijdelijk. Er zijn gelukkig lessen geleerd uit de eerste golf: scholen proberen open te blijven, in kleine groep afspreken in open lucht mag, er is één 'knuffelcontact' mogelijk, twee voor alleenstaanden, speeltuinen blijven toegankelijk... Deze tekst is vooral gebaseerd op de eerste lockdown, maar de onderliggende, fundamentele kwesties zijn nog even relevant. Een feministische visie op zorg en samenleving is nog steeds aan de orde.

2020 is het jaar waarin heel de wereld in de ban is van het coronavirus. Het is ook het jaar waarin het belang van reproductieve arbeid ten overvloede duidelijk wordt. Reproductieve arbeid is 'zorgarbeid' in de breedste zin: denk aan zorgen voor kinderen, ouderen, zieken, kwetsbare personen, aan huishoudelijke taken, onderhoudswerk, opvoeding en onderwijs, aan zorg voor de gemeenschap. Het is arbeid die vaak door vrouwen gebeurt, als vanzelfsprekend wordt beschouwd, weinig waardering krijgt en vaak on(der)betaald is.

Reproductieve arbeid verwijst naar alle emotionele, koesterende en zorgende arbeid die zowel op dagelijkse als intergenerationele basis nodig is om de gezondheid en het welzijn van de arbeidskrachten te garanderen en het kapitalisme als socio-economisch systeem in leven te houden
(S. Vertommen).

Tijdens Furia's vorige Vrouwendag, eind 2019, was de noodzaak om die reproductieve arbeid maatschappelijk meer te waarderen één van de centrale thema's. Die arbeid is levensnoodzakelijk voor elk van ons en voor de samenleving als geheel. In onze neoliberale kapitalistische wereld is er evenwel nauwelijks erkenning voor en staat zorg al te vaak in functie van de economie en de winst.

Zo wordt de zorgarbeid thuis volledig naar de marge geduwd. We moeten zorgarbeid 'inkopen' (denk aan kinderopvang en poetshulp) om betaald te kunnen gaan werken.

We moeten voortdurend schipperen om goede zorg te voorzien en de mate waarin dat lukt, hangt deels af van ons inkomen.

De coronacrisis herinnert ons eraan hoe cruciaal zorgarbeid is, en wat écht essentiële beroepen zijn.

Kijken we naar de zorgberoepen, dan zien we heel vaak lage lonen, moeilijke werkomstandigheden en onregelmatige werkuren.

Corona houdt ons een spiegel voor

De coronacrisis herinnert ons eraan hoe cruciaal zorgarbeid is, en wat écht essentiële beroepen zijn. Zonder verzorgenden, verpleegkundigen, vuilnisophalers, supermarktmedewerkers... houden we de wereld niet draaiend. De crisis toont ook, nog maar eens, de grote ongelijkheid in onze samenleving. De ongelijkheid is vooral in periodes van lockdown pijnlijk zichtbaar. Het is veel gemakkelijker 'in je kot' te blijven wanneer dat een ruim huis is met een tuin dan als je in een krap appartement woont. Het verbod, tijdens de eerste lockdown, op het gebruik van publieke bankjes en speeltuigen woog extra zwaar op wie weinig privéruimte had. Bij het invoeren van afstandsonderwijs werd veel te weinig rekening gehouden met de sterk uiteenlopende thuissituaties van leerlingen. Tijdelijke werkloosheid is een belangrijke maatregel, maar geen hulp voor mensen met een precaire job, al dan niet in de informele economie. Ook na de eerste lockdown en tijdens de tweede weegt de gezondheids crisis extra zwaar op groepen met een maatschappelijk zwakkere positie. Klasse, etniciteit, leeftijd, gezondheid... spelen daarin een rol, net als sekse.

Impact op vrouwen

Vrouwen hebben gemiddeld een zwakkere sociaal-economische positie dan mannen. Ze zijn sterk aanwezig in de (ondergewaardeerde) zorgsector en staan hierdoor in het brandpunt van deze gezondheids crisis. Bovendien dragen vrouwen ook het gros van de onbetaalde zorgarbeid. Vanzelfsprekend zijn er grote verschillen tussen vrouwen onderling, maar zowel in België als wereldwijd is er een specifieke impact meetbaar.

(1) Economische impact

Ten eerste heeft de coronacrisis een grote economische impact op vrouwen. Weliswaar zijn vrouwen sterk vertegenwoordigd in de onderwijs- en zorgsector en overheidsadministraties, sectoren waarin de jobs en inkomens intact bleven. Maar ze hebben ook vaak deeltijdse en/of tijdelijke jobs. Het type jobs dat in tijden van crisis gemakkelijk wordt geschrapt. Het type jobs dat weinig loon oplevert, zodat het loonverlies van 30% bij tijdelijke werkloosheid zwaar weegt. Die economische impact is des te groter voor vrouwen van kleur en vrouwen met een beperking, aangezien ze gemiddeld minder verdienen en vaker een onzekere job hebben. Erg kwetsbaar waren ook de sekswerk.st.ers: velen van hen konden geen beroep doen op overbruggingsmaatregelen en werkten in nog moeilijker omstandigheden dan voorheen.

(2) Samenlevingsvormen: het jaar 2020 of 1950?

Voor Furia was het ontvondend om vast te stellen hoezeer de overheid – en vaak ook de media - het traditionele kerngezin als ijkpunt nam, zeker tijdens de eerste maanden. Telkens opnieuw moest er herinnerd worden aan de diversiteit aan samenlevingsvormen - nochtans verre van een nieuwheid.

(Samen)wonen gebeurt niet louter in koppel- of gezinsverband, je lief of gezinsleden wonen niet per definitie onder één dak, grootouders wonen soms in, best wat gezinnen hebben meer dan twee of drie kinderen... Het gebrek aan aandacht voor deze verschillende situaties was één van de zwaktes van het 'bubbelbeleid'.

De economische impact is des te groter voor vrouwen van kleur en vrouwen met een beperking, aangezien ze gemiddeld minder verdienen en vaker een onzekere job hebben.

Het veroorzaakte veel gepieker en onzekerheid voor al wie niet in het 'klassieke' gezin woont. Alleenstaanden mochten geen bubbel vormen met iemand anders en de eerste uitbreiding van de contacten was niet op hun maat geschreven. Ook samenhuizers zaten meteen klem toen de quarantaine-bubbel uitgebreid mocht worden. Er werd geen rekening gehouden met kinderen en jongeren: zij hadden minder te zeggen over 'bubbelgenoten' dan volwassenen, terwijl ze maandenlang zowel school als hun vrijetijdsactiviteiten moesten missen. De overheid bepaalde zelfs wat volwaardige relaties waren. Tienerkoppels pasten daar niet in en ongehuwde koppels met een partner in een niet-EU-land moesten maanden wachten en de duurzaamheid van hun relatie aantonen om kans

te maken op hereniging - voor gehuwde koppels sprak die duurzaamheid vanzelf.

Extra pijnlijk was dat er werd uitgegaan van harmonieuze gezinnen, van je thuis als een veilige haven. De realiteit is anders, zo bleek al gauw. In heel wat gezinnen heerst er spanning: 25% van kinderen en jongeren ziet volwassenen in het gezin soms of dikwijls tegen elkaar schreeuwen in die mate dat ze er bang van worden (Kinderrechtencommissariaat 2011). Eén vrouw op zeven werd in de voorbije twaalf maanden geconfronteerd met minstens één daad van geweld door een (ex)-partner (IGVM, 2010). Tijdens de quarantaineperiode van maart tot mei vielen alle 'rustplekken' weg (school, werk, een activiteit...). Dat vertaalde zich in een sterke stijging van het aantal meldingen van intrafamiliaal geweld. In maart en april ontving het nummer 1712 vier keer meer oproepen en ook de kindertelefoon registreerde meer gesprekken over spanningen en geweld thuis. Het probleem werd vrij snel onderkend, maar de hulp bleef veelal beperkt.

(3) Zorg

Terecht worden de talrijke zorgverle.e.n.st.ers gezien als de held.inn.en van de coronacrisis. Maar het valt op dat er ook in de zorgsector een hiërarchie bestaat. Hoe dichter zorg aanleunt bij de onbetaalde zorg thuis (bv. woonzorgcentra, thuiszorg), traditioneel een vrouwenzaak, hoe lager de waardering, opleiding en vergoeding. Dat er zoveel aandacht ging naar de ziekenhuizen en zo weinig naar de vele andere plaatsen van zorg, heeft deels met de aard van deze crisis te maken, maar net zo goed met het lage statuut van 'alledaagse' zorg in onze samenleving.

De algemene teneur was dat thuiswerk, zorg voor kleine kinderen en de begeleiding van kinderen bij hun schoolwerk zomaar combineerbaar zijn.

Recent onderzoek van Statbel (statistieken over België) naar de inkomens binnen de essentiële beroepen toont hoe groot de verschillen zijn.

Het gemiddelde bruto maandloon van artsen ligt op 7.091 euro, dat van zorgkundigen op 2.549 euro en dat van poetspersoneel en crèche-medewerk.st.ers op respectievelijk 2.363 en 2.317 euro bruto. Het lage statuut van zorgarbeid geldt al helemaal voor de onbetaalde zorg, waarin vrouwen zo'n groot aandeel hebben. Weinig verrassend bleek uit onderzoek van de VUB dat vrouwen tijdens de quarantaineperiode in het voorjaar een grotere combinatiedruk en meer stress ervaarden dan mannen.

De traditionele verschillen in huishouden en taakverdeling verdwijnen nu eenmaal niet wanneer iedereen thuiszit. De werkbelasting van vrouwen wordt zelfs groter omdat opvangnetten voor kinderen en zorgbehoevenden wegvallen. Ouders werden verondersteld om 'gewoon' verder te werken van thuis uit. Vooral voor moeders kwam het er vaak op neer dat ze maandenlang aan de keukentafel tussen het speelgoed werkten met één oog op hun scherm gericht en het andere op de kinderen.

De uitdaging waarvoor ze stonden, werd bovendien niet ernstig genomen. De algemene teneur was dat thuiswerk, zorg voor kleine kinderen en de begeleiding van kinderen bij hun schoolwerk zomaar combineerbaar zijn. Het corona-ouderschapsverlof kwam er pas per 1 mei. Maar het was omwille van het inkomensverlies niet voor iedereen financieel haalbaar en kon bovendien door de werkgever geweigerd worden. Ook buiten het gezin stond de dagelijkse zorg onder druk. Een oogje houden op een buur, helpen met de opvang van kleinkinderen, boodschappen doen voor een vriendin, mantelzorger zijn voor een partner, de talloze gebaren waarmee familieleden de zorg in een woonzorgcentrum op een hoger niveau tillen... het is opnieuw zorgarbeid die merendeels in handen is van vrouwen. Die zorgarbeid werd tijdens de eerste lockdown zo sterk ingeperkt dat het tot onmenselijke situaties leidde. Wie een kind had in een residentiële zorginstelling, stond voor een verscheurende keuze: de zorg volledig zelf opnemen óf wekenlang verstoken blijven van bezoek. Bejaarden in woonzorgcentra (overwegend vrouwen) leden zwaar onder het opgelegde isolement, dat in sommige gevallen nog maanden na de lockdown voortduurde. Idem voor mensen in psychiatrische centra. Sommige ziekenhuispatiënten en bewoners van woonzorgcentra stierven alleen. Dat was geen menswaardige zorg.

Een zorgzaam beleid

Het bovenstaande klinkt mogelijk als gemakkelijke kritiek. Inzoomen op wat fout liep en wat beter kon, terwijl beleidsmakers voor een ongeziene crisis stonden. Ons punt is evenwel dat er vanzelf een ander en beter crisisbeleid zou zijn geweest indien er de voorbije decennia meer was ingezet op goede zorg, in al zijn facetten. Indien er daarnaast werk was gemaakt van het verkleinen van de sociaal-economische ongelijkheid in onze samenleving. En indien onze economie om meer zou draaien dan om winst.

Ons punt is evenwel dat er vanzelf een ander en beter crisisbeleid zou zijn geweest indien er de voorbije decennia meer was ingezet op goede zorg, in al zijn facetten.

Kijk alleen naar een aantal van de maatregelen waarmee de eerste lockdown werd afgebouwd. Vanaf de zomer waren vliegreizen weer mogelijk, maar theaters en filmzalen bleven gesloten. Winkels konden opengaan nog voor mensen hun naaste familie en vrienden weer mochten zien. De federale minister van Financiën stelde doodleuk dat je familie en vrienden met mondkapje kon treffen in de Hema. Natuurlijk was het heropenen van winkels en horeca belangrijk voor de vele mensen die er werken. Maar de vanzelfsprekendheid waarmee het ene ondergeschikt werd gemaakt aan het andere kwam voor velen hard aan.

Feministische visie op zorg

Een feministisch perspectief is op meerdere manieren verrijkend voor wie nadenkt over een zorgzame samenleving. Vanuit het feminisme kwamen en komen sterke pleidooien om zorg niet weg te duwen in de marge van de samenleving. Om zorg niet langer te beschouwen als vanzelfsprekende, onuitputtelijke en vaak onbetaalde human resources voor de economie. Maar om zorg even centraal te stellen als zogenaamde 'productieve arbeid'. Zorgarbeid is een centrale pijler voor een gezonde en dus zorgzame samenleving. Hierbij worden de waarde en het belang van het (vrouwelijke) zorgen beklemtoond. En dat zowel in de dagelijkse interactie tussen mensen als op het niveau van de hele samenleving. Pas dan kunnen vrouwen zich emanciperen van de zorg. Bovendien betekent de samenleving zorgzamer maken niét: inzetten op een kostenefficiënte, strak geregisseerde en onderkoelde zorg. Het betekent wel: zoveel mogelijk ruimte maken voor de menselijke warmte die de basis vormt van kwalitatieve zorg.

We moeten zorg even centraal stellen als zogenaamde 'productieve arbeid'. Zorgarbeid is een centrale pijler voor een gezonde en dus zorgzame samenleving.

Het betekent zorg niet langer zien als iets dat vooral door vrouwen in gezinsverband gebeurt. En evenmin als iets dat je alleen moet professionaliseren en uitbesteden - hoe belangrijk dat ook is. Er moet veel meer ruimte zijn voor iedereen om te kunnen zorgen en om zorg te ontvangen, solidair en op voet van gelijkheid. Een zorgzame samenleving betekent afstappen van het huidige doorgedraaide economische bestel. Daaraan zijn namelijk immense kosten verbonden. Het huidige marktfundamentalisme ondermijnt de aarde, creëert steeds opnieuw ongelijkheid tussen mensen en continenten en pleegt roofbouw op de sociale reproductie waarvoor vrouwen instaan. De 'winst' uit die uitputtingslag komt slechts een selecte club mensen ten goede: 90% van die winst gaat naar de 10% rijkste mensen. In 2020 hadden de 42 rijkste mensen in de wereld evenveel vermogen als de armste helft van de wereldbevolking. Is dat een model dat we kost wat kost moeten redden? Of is het tijd om te werken aan een economie op maat van alle mensen én op maat van de planeet.

Solidariteit, vrijheid en gelijkheid

Gezondheid en de economie staan niet los van elkaar. Het kapitalisme plaatst gezondheid vandaag ten dienste van de economie. Hoort dat niet omgekeerd te zijn? Moet het welzijn van mensen niet centraal staan, in plaats van winst en groei? We weten dat armoede, werkloosheid, discriminatie enz. invloed hebben op onze mentale en fysieke gezondheid. Gezondheid is niet alleen 'niet ziek zijn', maar houdt verband met het geheel van ons leven, met ons welzijn. Daarom wil Furia gezondheid en zorg koppelen aan solidariteit, vrijheid en gelijkheid. Een solidaire, feministische kijk op gezondheid en economie is niet alleen

relevant tijdens deze coronacrisis, maar ook en vooral op lange termijn. Want wanneer de meest urgente fase van deze crisis achter de rug is, zal de financieel-economische schade worden opgemeten. Er zullen oproepen komen om te besparen en om uitkeringen te beperken. Het discours over nieuwkomers en mensen met een migratieachtergrond dreigt verder te verharderen. En zoals steeds in periodes van werkloosheid zullen we waakzaam moeten zijn dat rechts-conservatieve krachten het oude ideaal van de vrouw aan de haard niet opnieuw afstoffen. Een feministische kijk op gezondheid en economie moet ons alternatieven geven, een sociaal kompas bieden in onzekere tijden en zorgen dat we inzetten op het wegwerken van ongelijkheden in plaats van het versterken ervan. Een samenleving die zorg op zo'n feministische manier inbedt, zal een betere samenleving zijn, in goede en slechte tijden.